

GREGORI, Alfons (2015): *La dimensión política de lo irreal: el componente ideológico en la narrativa fantástica española y catalana*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 490 p.

El títol i el subtítol del llibre d'Alfons Gregori, professor a l'Institut de Filologia Romànica de la Universitat Adam Mickiewicz de Poznań, indiquen de manera diàfana quin ha estat el seu tema d'estudi. L'autor el formula també a les primeres pàgines, quan precisa que, a partir del projecte de recerca en el qual s'inscriu el llibre, ha volgut «profundizar en las imbricaciones entre lo ideológico y lo fantástico en su modalidad narrativa» tenint en compte «las pretendidas intenciones autoriales y el imaginario de la recepción lectora» (p. 11). Aquest objectiu s'acompleix amb escriure al llarg de les gairebé 500 pàgines d'un volum que desplega una maquinària teòrica impressionant, amb múltiples ramificacions. *La dimensión política de lo irreal* és un llibre graníticament acadèmic, en el qual l'autor repassa amb escrupol què s'ha dit i per què dels temes que hi tracta. Com no podia ser altrament, això fa que es creï tota una xarxa de qüestions afins al discurs central, per la qual cosa Gregori ens acaba oferint també, com a mínim, una anàlisi sobre l'ocultació del component fantàstic en les literatures catalana i espanyola, comentaris il·luminadors sobre autors concrets i, no pas com a objectiu principal, però en el fons punt d'arribada inexcusable, una definició pròpia de què cal entendre per literatura fantàstica. La meticulositat del discurs, immersit tot sovint en esforços enormes per resumir el pensament de teòrics i estudiosos, obliga a fer una lectura atenta del text, especialment perquè Gregori no tan sols ens diu què pensa algú sobre un tema i què pensa ell sobre les idees d'aquest algú, sinó que també assenyalava influències i contradiccions en els diferents autors. D'aquesta manera, el vocabulari tècnic i teòric s'acumula, s'analitza, es matisa, s'usa o es rebutja, amb la qual cosa, cal assenyalar-ho, de vegades s'obscurix el fil d'originalitat de l'autor, un fil que hi és i que és molt valuós.

Si hi ha un tema de llarg recorregut crític al llarg del segle xx i en els anys que ja han passat del xxi és el de la natura i el significat del que s'ha anomenat literatura fantàstica. Els estudiosos s'hi han dedicat amb la convicció que estaven explicant un moment essencial per comprendre el món contemporani, marcat pel pas del Segle de les Llums al Romanticisme. Pierre-Georges Castex va descriure de manera sintètica aquest trànsit a la seva *Anthologie du conte fantastique français*, apareguda el 1947: «La création esthétique, alimentée surtout par l'expérience subjective, s'oppose de plus en plus à un idéal d'universelle intelligibilité» (cito de l'edició del 2004, París, José Cortí, p. 5). El discurs acadèmic ha volgut delimitar què seria *exactament* la literatura fantàstica (i dir *literatura* és tan problemàtic com l'adjectiu que l'acompanya), què no ho seria *gaire* i què no ho seria *gens*. És una lluita tenaç que s'ha hagut d'enfrontar amb etiquetes carregades de sentit previ (*meravellós, mite, fantasia, gòtic, ciència-ficció, espasa i bruixeria, weird fiction* o *realisme màgic*), amb camins paral·lels de definició (*grotesc, macabre, tètric* o *literatura de terror*), amb paraules difícils de concretar en la seva aplicació (*inquietud, ominós, sinistre, sobrenatural, preternatural, irreal* o *impossible*), amb l'ús comercial de moltes d'aquestes etiquetes i, encara, amb els problemes de significat entre diferents llengües (*fantasy*, en anglès, què voldria dir en una llengua romànica?). Aquesta operació, que comença amb els teòrics formalistes, pren embranzida amb estudiosos com Caillois, Vax o Castex —sense oblidar les aportacions testimonials de diferents escriptors al tema—, fins a arribar al llibre *Introduction à la littérature fantastique* (1970) de Todorov, el qual va tenir, segons un autor que Gregori cita sovint, Remo Ceserani, «il grande merito [...] di imporre all'attenzione degli studiosi di tutto il mondo, con un'operazione critica e storiografica brillante, un'intera zona letteraria della modernità, quella della letteratura di modo fantastico» (*Il fantastico*, Bologna, il Mulino, 1996, p. 7). D'aleshores ençà, podem parlar d'un comentari constant a Todorov, el qual és negat o matisat, però també utilitzat de manera inexcusable com a punt de partida. Gregori segueix el fil per randa aquesta història i ens explica com l'estructuralisme de Todorov és reformat per autors com Bessière o Jackson, i de quina manera la psicoanàlisi (amb Freud i les seves aproximacions al tema, que Todorov tenia ben presents), i encara més el marxisme i l'èmfasi en la recepció, serveixen per distanciar-se'n qui sap si definitivament. En el seu llibre, Gregori analitza, no tan sols la dimensió política i ideològica de la narrativa fantàstica, sinó, també, la dimensió política i ideològica dels discursos sobre el fantàstic. Com a crític, Gregori se situa en la cruïlla de diferents tradicions que ell aprofita, des

de l'estructuralisme fins a les intuïcions del marxisme i la superació de les limitacions d'aquest corrent, sempre amb la prevenció de no caure en les trampes del subjecte postestructuralista. Que la llavor marxista no deixa de ser-hi present ho demostra, em sembla, que el teòric amb el qual Gregori entaula una autèntica relació d'amor-odi és José B. Monleón.

La dimensió política de lo irreal es divideix en dos grans capítols: el primer, teòric, i el segon, d'aplicació de la teoria a un corpus concret de textos. La parella ideologia/fantàstic és altament productiva, i aquest és el gran encert de Gregori, perquè se situa de ple en els debats generats en l'època postmoderna, en la qual, a partir de les teories sobre la preponderància del discurs en la nostra percepció de la realitat, s'ha pogut arribar, en determinats casos, a la renúncia de la significació ideològica per la mateixa acumulació de la pluralitat i per la suposada impossibilitat d'establir principis rectors o jeràrquics. Gregori, amb l'ajut sobretot de Hawkes i de Žižek, però també de van Dijk i de Freeden, es resisteix ferriament a acceptar que la consciència del discurs coincideixi amb la preterició de la ideologia, tant a l'hora d'encarar-se amb les obres com a la de definir els posicionaments dels crítics. És evident, amb tot, que el paradigma postmodern ha fet trontollar algunes idees sobre el fantàstic i ha obligat a reformular-les o a repensar-les. Gregori s'afegeix als plantejaments d'un dels principals teòrics actuals, David Roas, que ha analitzat fins a quin punt el concepte postmodern de la realitat —inclòs el model quàntic d'interpretació física de la matèria— anul·la les dicotomies tradicionalment relacionades amb el fantàstic. Sens dubte, aquest és el *quid* de la qüestió, i, per això mateix, la parella ideologia/fantàstic que Gregori proposa de manera innovadora és tan rendible en l'anàlisi crítica. La literatura fantàstica s'ha anat definint com un xoc entre un concepte estable de la realitat i la irrupció d'un element distorsionador que comporta una sensació de dubte, o de terror, en els personatges i en el lector. La destrucció d'aquest concepte estable del real, permet concebre encara la possibilitat de la literatura fantàstica? I, encara més, permet llegir des de l'actualitat la literatura fantàstica del passat? El punt de vista pragmàtic ens diu que sí, ja que aquesta literatura no ha desaparegut, per bé que s'ha adaptat. Entendre el fenomen —que de fet ja és present als anys vint i trenta del segle xx, i que ha propiciat formulacions avui força qüestionades com el *neofantàstic* d'Alazraki— demana admetre que el concepte de realitat quotidiana es manté, i que les idees preconcebudes sobre aquesta realitat, les ideologies, continuen existint a partir d'un consens social i epistemològic. La base del fantàstic, doncs, continua sent l'inexplicable i l'ineplicable, i se situa en l'àmbit de la metàfora i del símbol des del punt de vista de la fragmentació, segons Gregori. Com va escriure a «Fantasia i meravella en la literatura catalana contemporània: una aproximació ideològica» (2007), la literatura fantàstica es basa en la «col·locació i dislocació de contraris en un marc comú, el text, que esdevé focus de silencis a crits i de crits que ens silencien». Aquesta definició del fantàstic, que permet superar les limitacions temporals que Todorov aplicava a l'etiqueta, vol dir que, al capdavall, ens movem en el terreny de la paradoxa constant, la qual contamina la presència, aparentment estable, de la ideologia. El lector, se'ns diu al llibre, lluita per interpretar «la imbricació entre la ambigüedad creada por el hecho preternatural y la ambigüedad de lo ideológico» (p. 199). Això permet diferenciar entre el fantàstic i el meravellós, que explicaria parcialment (només *parcialment*) l'esdeveniment o el fenomen no-mimètic. D'aquesta manera, Gregori, acceptant que la ideologia es troba inscrita en el llenguatge, supera aproximacions ideològiques mecàniques a la literatura de l'irreal, les quals sovint es limiten a etiquetar de conservador el meravellós contemporani (per entendre'ns, el *model tolkien*) mentre dubten sobre la funció subversiva de la literatura fantàstica, segons si el crític es decanta més cap a valorar la destrucció del concepte estable de realitat o bé si prefereix embolicar-se amb les acusacions d'escapisme, a les quals més avall em tornaré a referir. Ara bé, si el seu plantejament li permet superar aquests perills, també és cert que el mètode d'anàlisi de Gregori en comporta d'altres. Gregori concreta el seu estudi a partir de cinc ideologies: el conservadorisme, el liberalisme, l'anarquisme, el socialisme, el nacionalisme i el feminisme. Es tracta de cinc denominacions que amaguen, adverteix, un plural intrínsec en l'interior de cada una d'elles, però que són imprescindibles, segons l'autor, per comprendre «la globalidad ideológica» dels textos analitzats. Aquesta anàlisi s'aplica tant a les obres com als escriptors, i no es limita a fixar les diferents plasmacions ideològiques, sinó que també busca establir les contradiccions ideològiques dins del text i del text en relació

amb qui l'ha escrit. El resultat pot ser apassionant i clarificador, sobretot quan s'estableix el joc entre certeses i incerteses i quan es descobreixen direccions subterrànies d'interpretació. Però, l'anàlisi pot ser reductiva si es relaciona, ni que sigui de manera implícita, amb la qualitat del text, perquè el valor dels relats fantàstics s'hauria de mesurar també —admeto que és una idea que no tothom ha de comparar— per la seva capacitat d'impactar en la ment del lector.

En total, Gregori s'ocupa de narracions de dinou autors que escriuen en català (Calders, Diego Ruiz, Perucho, Sánchez Piñol, Ruyra, Maria Aurèlia Capmany, Maria Antònia Oliver i Jaume Fuster) i en castellà (Baroja, Unamuno, Clarasó, Fernández Cubas, Millás, García Hernández, Pardo Bazán, Valera, Cunqueiro, Sawa i José María Merino). Malgrat un lleu decantament cap al castellà, l'equilibri és força clar. Aturem-nos ara en el fet de triar autors de dues literatures, tant perquè en són només dues com perquè són la catalana i l'espanyola. Alfons Gregori presenta una trajectòria consolidada com a recercador que es troba a la base d'aquest llibre i que ha tingut un camp fort d'aplicació en autors catalans i en la relació entre el fantàstic (o gèneres afins) i la ideologia: Elvira A. Lewi, Perucho, Villalonga, M. A. Capmany, M. A. Oliver, Clarasó, Calders, Pedrolo, Ramon Vinyes, Jesús Moncada o Jaume Fuster són els escriptors que li han servit per anar bastint el seu discurs. És evident que, si entenem la literatura catalana com una literatura que s'ha de *construir* —i Gregori ha aplicat aquest punt de vista en altres llocs—, l'estudi de les ideologies implícites en textos i autors esdevé essencial, i el fantàstic un terreny privilegiat per descobrir la fragmentació i el dubte. Hi ha també, sense abandonar l'estudi de la ideologia, un factor que justificaria l'ampliació cap al sistema literari espanyol i que Gregori ha tractat en un treball del 2009: «Álvaro Cunqueiro y Joan Perucho: periferias centripetas de lo fantástico». Aquesta idea de perifèria és, de fet, la que justifica a *La dimensión política de lo irreal* la inclusió de les dues literatures i dels diferents autors, els quals són vistos per Gregori a partir de la seva «condició de escriptors "periféricos" [...] Cataluña, Galicia, País Vasco, Baleares, Andalucía o León conforman un mapa de naciones lingüísticas y regiones históricas alejadas de la irradiación del poder capitalino, con mayor o menor repercusión de tal situación en cada una de las obras» (p. 13-14). El concepte demanaria ser ajustat una mica més, perquè en el llibre hi és tan sols al·ludit, amb algun advertiment sobre centralitats finalment assumides per alguns d'aquests autors. Ens continuem situant, però, en el terreny de la fragmentació, que en el cas de les literatures catalana i espanyola s'expressa clarament en el pertinenç rebuig acadèmic a admetre el fantàstic com una tradició important i digna d'estudi. En un breu però aclaridor recorregut, i reprenent també un tema que havia tractat en treballs anteriors, Gregori analitza aquesta resistència provocada tant pel pes del tradicionalisme religiós com per idees sobre la natura intrínsecament realista que tindrien aquestes literatures o pel binomi entre compromís polític i literatura mimètica —deixo de banda formulacions estrofolàries sobre les característiques racials dels pobles del sud i la seva suposada incapacitat per al fantàstic. Podem buscar altres motius al fet de trobar-nos amb autors en català i en castellà de manera paral·lela, com ara la comoditat de treballar amb unes tradicions ben conegudes, o el context que guia el desenvolupament d'una carrera acadèmica. Tanmateix, la concreció en les literatures espanyola i catalana del projecte de recerca finançat a Polònia que hi ha al darrere del llibre («El componente ideológico en la literatura fantástica») no deixa de sustentar-se, en última instància, en l'oportunitat del punt de vista ideològic. A l'hora de la veritat, és cert. *La dimensión política de lo irreal* no desplega aquest discurs, perquè les qüestions històriques o sistèmiques perden protagonisme davant l'anàlisi de casos concrets, entesos sobretot com una demostració de la bondat del punt de vista general del llibre. Aquests discurs, però, hi és, i no deixa de relligar les diferents lectures, a més de fer preveure futurs desenvolupaments. En la selecció d'autors que fa Gregori hi podríem buscar, és clar, absències, igual com es podria analitzar el marc cronològic triat, o bé demanar una justificació més forta als apartats en els quals s'agrupen els textos («El doble y sus múltiples caras», «Objetos con poderes preternaturales» i «Otros fenómenos fantásticos»), però tot això es faria, al meu parer, sense gaire justificació, ja que, al capdavall, la tria de Gregori respon a uns criteris d'estudi clars i útils per a l'objectiu del llibre.

Voldria acabar amb unes últimes reflexions suscitades per *La dimensión política de lo irreal* —d'entre les moltes possibles que el llibre suggereix. Els apartats «Literatura fantástica, pensamiento y creen-

cias» i «Ideología, racionalidad y creencia» s'enfronten a la visió simplificadora d'aquells estudiosos que semblen entendre que la Il·lustració i el desenvolupament del capitalisme van eliminar, o van reduir a la nul·la significació social, les creences en el sobrenatural o, ja que Gregori distingeix els dos termes, en el preternatural. A part de la presència constant de la religió (el món sobrenatural, codificat i apartat de la realitat quotidiana), corrents com l'espiritisme o la persistència d'altres creences en forces preternaturals desmentirien aquests plantejaments. L'autor reivindica amb encert els estudis de Gerard Horta i destrueix la relació fàcil entre preternatural, superstició i conservadorisme. Em sembla significatiu que, quan s'ocupa de les recerques neurobiològiques sobre les creences humanes, Gregori reculli la idea que «la proclividad a las ideas mágicas o religiosas estaría preinscrita en el sistema nervioso» (p. 127-128). I que admeti que hi ha un tipus d'art, sovint popular i audiovisual, que, més enllà del que seria estrictament fantàstic, intentaria «reconciliar la necesidad de creencias irracionales con la hegemonía de un discurso intelectual que las oculta desde el ateísmo o el agnosticismo» (p. 130). De fet, el fantàstic ha estat força assenyalat com a *porta falsa* per la qual les antigues creences es manifesten, i Gregori escriu que cal una «ideología de la lectura» (p. 124) que dilucidi aquestes qüestions. Cap al final del llibre, Gregori relaciona el terror amb «atisbar la unidad de lo desconocido» (p. 454). Al llarg del seu treball, ens ha previngut contínuament contra la temptació de parlar d'escapisme i d'evasió i contra els prejudicis ideològics de certs crítics. Aquesta voluntat de superar unes tals prevencions també és un motor de la seva recerca, i l'ajuda, sens dubte, a fer de *La dimensión política de lo irreal* una fita en els estudis sobre el fantàstic. Fixem-nos en com es tanca el llibre: «Invito, pues, a todos los lectores a gozar, reflexionar y sufrir con un buen relato fantástico» (p. 455). És una invitació que solen fer aquells estudiosos que són alhora lectors autèntics de la literatura fantàstica i imaginativa; una invitació a no deixar de sentir, des de la consciència crítica, l'«esgarripança deliciosa», com en deia Joan Perucho. Perquè escapar de la quotidianitat —la suposada evasió— és el que ens permet retornar a un cert espai significatiu i del sagrat —fins i tot des de la nostra condició postmoderna. Mircea Eliade va relacionar el *real* arcaic amb el que és estrany i singular. El fantàstic, definit magistralment per Gregori a partir de les esclatxes de la seva relació amb la ideologia, no seria també una forma contemporània creada per expressar aquest *real*, al costat de moltes altres de la literatura de l'estrany o de l'extraordinari que s'han acumulat en l'espai i al llarg del temps?

Víctor MARTÍNEZ-GIL
Universitat Autònoma de Barcelona

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016): *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, XLI + 1.439 p.

La *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (*GIEC*) és la contribució més important que s'ha fet a la normalització i la normativització lingüístiques al segle XXI.

Es tracta d'una gramàtica descriptiva i prescriptiva alhora o, més ben dit, d'una gramàtica orientadora de l'ús adequat de la llengua, basada en la descripció general i particular dels fenòmens lingüístics.

Pel que fa a la forma, s'ha de dir que la seva llegibilitat és òptima, que ha estat redactada amb cura per professionals que coneixen bé la gramàtica del text. Tot està al servei del lector: la tipografia, la distribució, els índexs, la segmentació, les remissions... La seva lectura no tan sols és entenedora sinó que esdevé plaent. I això s'agraeix molt en un text que no deixa de tenir una complexitat notable, ja que no defuig mai la discussió acadèmica: per exemple, no amaga la manca d'unanimitat en la definició de la categoria *determinant*.

Pel que fa als continguts, en general l'obra adopta el to adequat per als lectors previsibles del text: professionals i estudiosos de la llengua. Pot ser una mica difícil per a un usuari no format; però l'IEC ja està preparant una eina que col·laborarà a una concreció més alta de les solucions i a una comprensió més planera de les explicacions. La *GIEC* no defuig la terminologia especialitzada però no esdevé prolixa, obscura ni envitricollada. La profusió d'exemples que il·lustren els temes, i l'ús de figures (com les